

Népfrontos örökség

Emlékezés a Sarló kifejtére

Egy csöndesen művelődő ifjúság, amolyan absztrakciókba menekülő filozófiával, a valóságtól elfordulva és mindenkori ítélet nélkül, hát az nem zavar vizet, a csehszlovákiai Sarló-kisközösség azonban a maga elmélet és gyakorlat közti feszülésében és kényszerű bukfenceivel az 1930-as években alaposan beleszólt maga körül a közéletbe. Nem mindjárt és nem egyszeribe. Konzervatív magyar köröknek jó ideig tetszett a sarlósok nemzetiségi kiállása, kormány-oldalon viszont imponált a demokratikus szláv—magyar testvéri szó. Szabadkőművesek és szociáldemokraták nagy elképzeléseket fűztek hozzájuk, s az 1918—19-es magyar emigráció fel is kapta őket. Aztán mindenki szembefordult velük, mert a kisebbségi kérdést népi módon akarták megoldani, a demokráciát polgári koalíció nélkül kívánták, a parasztnyomor szociográfiai leleplezésével egyaránt felingerelték a néppel szemben felelőtlen kisebbségi és kormánytényezőket, szabadkőműveseknek pedig odakiáltották, hogy nem a rend és az elit haladása, hanem az össznépi szabadság és társadalmi változás a fontos. Az öreg Alapy Gyula, komáromi keresztényszocialista várospatyá hamarabb nevezte őket marxistáknak és kommunistáknak, mielőtt *A tőkét* olvasták és vagy egy párttaggal kapcsolatba léptek volna.

Már Masaryk Tamás köztársasági elnök meglátogatása körül áldatlan félreértés támadt. A magyar polgári közvélemény felajánlkozásnak vette, hogy hárman (Boross Zoltán és Terebessy János jött velem) meghallgatásra jelentkeztünk a Hradzsinban, holott panasszal mentünk, hogy ifjúsági folyóiratunk, a losonci *A Mi Lapunk* miattunk üldözöbe vett szerkesztőjét, Scherer Lajos tanárt visszahelyeztessük állásába, s csak ráadás volt, hogy az ősz elnököknek átnyújtott memorandumunkban önálló szociográfiai központot kérjünk, sőt egy kisebbségi akadémia, s jó mérészen egy egész Kelet-európai Kutatóintézet felállítására tettünk javaslatot. Ez volt különben az első magyar delegáció, amely Masarykhoz bejutott, s tény, hogy élve az alkalommal, az elnök nemcsak bajba jutott tanár barátunkat mentette meg, hanem egy Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság felállítását is megígérte. (A társaság később meg is alakult, de már a kommunistákká vált sarlósok nélkül, tagadhatatlan azonban, hogy rövid fennállása alatt is maradandó értékeket halmozott fel, s emléke ma is él, a pozsonyi Madách Könyvkiadó 1973-ban kiadta történetét.)

Még nagyobb visszhangot váltott ki a budapesti koszorúzás. Kinek a nevében tette le Brogyányi Kálmán Táncsics sírjára a sarlósok virágait, Kelet-Európa népeinek színeivel és a mindent egybefűző vörös szalaggal? A Petőfi-szoborról Andréka rendőrfőkapitány tiltotta le, jegyzőkönyvet íratva alá Terebessy Jánossal és Varga Imrével, de a két egyetemi hallgató helyébe küldtünk hamarjában egy harmadikat, s így a koszorú mégis helyet talált. Igaz, nemcsak a Kerepesi temetőben, hanem nagy botrány, viharcsengő megszólaltatása közben a parlamentben is. Két táborba szakadt Magyarországon az ifjúság: a koszorúval szolidarizálóokra és a bajtársi hivatalosok vak irredentáira. (Egy sarlós-barát „Kelet-európai Szeminárium“-nak erdélyi tagja is volt: Rohonyi Vilmos.) Csehszlovákiában a kormányszajtó váratlan ajándékként üdvözölte a sarlós-koszorút, s csak azután fűjt visszavonulót, miután a koszorú mása Petőfi marhaistállóba rejtett pozsonyi szobrára is rákerült (ma a szobor a Duna-parti Ligetben áll). A kerekedő vitában csatát kellett vívni a kis-antant-kormányokkal egybeszövődött emigrációval is, csak Károlyi Mihály leleplező írása az áloktóbrizmusról hozott a fiataloknak elégtételt.

De hát kik is azok a sírkoszorúzó? Pontosabban, s ahány fél verekedett és vélekedett körülöttünk és rólunk, így kérdezte: ki áll a sarlósok mögött?

Scitovszky Béla magyar belügyminiszter egyszerűen „becsehelték“-nek csúfolta a sarlósokat, Paál Ferenc, a magyar nyelvű csehszlovák kormánylap szerkesztője

megdicsérte a Sarlót, amiért „programjuknak Masaryk adott bölceleti alapot“, a szlovák jobboldali (Hlinka-párti) sajtó újfajta irredentizmust szaglászott ki, a budapesti tányérsapkás bajtársak egy röpiratukban „muszkavezetők“-nek bélyegezték meg a koszorúletevőket, s egy német baloldali szektáns egyenesen a francia imperialista Duna-völgyi Tardieu-terv szószólóiként támadta őket. Márai Sándor egy gúnyolódó cikkében „óvatos duhajok“-ról beszélt, ez egyszer apja, Grosschmid Géza kassai keresztnyszocialista szenátor kedvében járva, akivel már a gombaszögi táborban összekülönböztünk. Pedig a Sarló mögött nem állott senki. Egyszerűen a Semmi partjáról szóltunk valami elképzelhető, kiszámítható, jobb és igazabb Mindenért, mondhatnók, mint egyetlen szobányi hívő-gyülekezet. Válaszunk persze volt a sokféle gyalázkodásra, a *Pesti Naplót* dicsérje, hogy némi mentegetőzéssel közölte, s abban Kossuth és Jászi álmaira hivatkoztunk tíz aláírással. Asztély Sándor Bécsben tanuló poszonyi közigazdász társunk (ma svédországi egyetemi tanár) nevével az élen, aztán sorra dzsentri-, polgár- és parasztfiúk közös nevezőn, egészen a líptói Sinkovits Béláig.

Légüres tér-e az egyedüliség? Avagy éppen a pillanatnyi Semmibe talál bele a Minden? 1930 tavaszán még feltehetünk ilyen kérdést, de a tátongó ürbe, sehová-tartozásunkba hamar beleszólt a szükségszerűség ítélete. Hívtak. A nemzeti-ségi törekvéseiben nemzetközi koncepcióig ért és az ellentétes nacionalizmusokkal kétfoldi harcba lépett Sarlóra a Csehszlovákiában legális körülmények közepette reális akcióképesség jutott Kommunista Párt figyelt fel, Lenin-köteteket nyomva kezünkbe, s százezernyi földmunkás- és szegényparaszthad éléről szólva hozzánk. Az annyiszor bejárt, regősutakon, szociográfiai vándorlásokon tanulmányozott vidék fedezte fel most a sarlókat.

Megint a szeminarizálások, a gyűjtött tényanyag áttétele a lenini felfogás koordinátarendszerébe, izgalmas belső viták következtek, s mire a Sarló legmagasabb munkaszakasa megérett, 1931-es kongresszusán a cseh haladó értelmiség nevében a kommunista Julius Fučík, a szlovákok Dav-csoportja részéről (a Dav tömeget jelent, Vladimir Clementisek kommunista lapja volt) Ján Poničan elvtársi hangja éltette a fiatal kisebbségi magyar értelmiség jelentkezését a baloldalon. Ezen az öt öszi napon Pozsonyban a csehszlovákiai magyarság társadalomrajzának történelmi materialista értelmezéséről, új építészek, új orvosok, új tanítók, új írók, új művészek szakmai programadásáról, művelődéspolitikáról, Kelet-Európa közös paraszti és nemzeti kérdéseiről, diákság és ifjúságviszonyáról és egészséges sportjáról folyt a vita. A sarlós-kongresszus könyvalakban megjelent jegyzőkönyve őrizte meg a ma is annyiszor idézett Fučík-beszédet, ennyi a cenzúra fehér foltjai ellenére is benne maradt: „A magyarok nemzeti-ségi szabadságáért nemcsak önkörcs harcolnak, magyar értelmiségiek a magyar proletariátus soraiban, a magyarok nemzeti-ségi szabadságáért küzdünk mi is: munkások, prágai, brünni, hradeci, ostravai értelmiségiek, s a többi elnyomott nemzetek milliói. Üdvözetünk egyben ünnepélyes jelentkezés abba a nemzetközi egységfrontba, amely lépésről lépésre, ha veszteséggel is, de győzelmesen halad a szabadság felé.“

Azok az értelmiségiek, akik sorsproblémákat hordozva a munkásosztálynak adják át magukat, mert attól várják (tudományos számítás, ideológiai meggyőződés alapján) kérdéseik megoldását, szóval az az „autoliktvidatórikus értelmiség“, aminek a munkásmozgalomhoz érve a sarlókat vallották magukat írásaikban, pontosabban: egy szocialista népszolgálat öntudatosai szerepük szerint nem „Berufsrevolutionär“-ek-e akkor is, ha nem a szakszervezetek vagy a párt anyagilag függetlenített aktivistái?

A kérdés kibogozására akkor nem volt idő. Tény az, hogy itt volt egy főiskolásokból vagy más élethez lépett fiatal értelmiségiekből álló nemzeti-ségi csoport, amely a még nem is népfregetos pártban máris és eleve népfregetos (lenini megfogalmazással össznépi, a maga esetében össznémetzeti-ségi) teljességre törekedett, az osztályharcot szélesebb áttételekbe komponálva, a szlovák—magyar együttélésből Duna-völgyi és kelet-európai távlatokra következtetett, s mindezzel önként, belső eszmei gazdagságát valójában fel nem adva, állott be a kommunisták tömegakcióiba, fenn a sajtóban, lenni a legmozgékonyabb ifjúsunkások közt kapcsolódva és azonosodva a pártal. Apró bürokraták gyanakodva kifogásolták is ezt a „frakció“-t (volt elég hiba a sarlókat neofitaságában), de maga a pártgépezet az események sodrában, a fasiszta veszedelem növekedésével és a nacionalista revánsok kardcsörtetésével szemben, vállalta a Sarlót.

Fábrý Zoltán képes kommunista folyóirata, *Az Út* eleinte bírálta a mozgalom ingadozóit és lemaradóit, aztán köszöntötte a csatlakozókat, végül átengedte nekik a szerkesztés gyeplőjét. S a lap — képbén is, szövegben is — megtelt magával a

szlovenszkoí magyar valósággal, beleértve az együttélés természetes követelményeit. A vörös absztrakciók, a sablonos jelszó-balosságok helyébe honi erő, a fellendülő népforradalmisság reális megnyilatkozása került, ha másként nem, hát úgy, hogy a kifutóú, a falusi kocsis, a tölténygyári lakatos, a sztrájkoló földmunkás maga jelentkezett íródeáki lejegyzés nyomán, saját nevének és mondandójának konkrét hűségével, megítve az értelmiségi riporterek vagy művészi fokra emelkedett munkás- és parasztírók valóságiródmánák színvonalát. Ha Fábry német, orosz, cseh regények új stílusában mutatta fel a korkövetelményt, itt, lapjában, a sarlós munkatársak a népélet ismeretlen mélységeiből kotorták fel a bizonyító korvallomást.

Ezért az öszinte helyszíni eredetiségért meg kellett küzdeni a dalok, játékok, színi ábrázolások, sport- és felvonuló-ritusok terén is, népi-valóra váltva egyelőre csak átvett, másnann kölcsönzött kifejezésformákat. Nem lehet a Sarlót ma — ötven évvel a gombaszögi fellépés után — külön tárgyalni a vele egybeforrottt ifjúmunkás kulturális szervezet, a Vörös Barátság nélkül, s ezt a diákok és ifjúmunkások közt született mozgalmi közösséget vissza kell és lehet vezetni addig az igenlésig, amellyel a Berlinből közéjük látogató Balázs Béla fogadta a fiatalok kezdeményezéseit. A népi kultúra hagyományos közösségi ereje és a harcos proletárkultúra új mondandója forrott itt egybe, s ami ellen Balázs Béla a *Sarlóban* — nyomtatásban is megjelent — előadásait tartotta, az „intellektuális aggályoskodás” éppen az ifjúmunkás-élet és -mozgalom gyakorlatából számolódott fel az anynyira keresett „autolikvidáció” folyamán. Nem számított a nemeskossúti sortűz, ahol sarlósok sztrájkoló sporttársakkal együtt kerültek életveszélybe, nem tántorította már el őket az a per sem, ahol Romain Rolland állott ki Major Istvánért, a tanítóból lett kommunista földmunkásvezérért, s ahol éppen a fiatal Terebessy János lett a védelem koronatanúja. Az együttes immár végakozása teljén, a nép sorában tudta magát, s ha ellenkezett is sematikus megfogalmazásokkal (kiemelve például a József Attilát is, Balázs Bélát is lefitymáló proletárirodalmi „platformtervezet”-et *Az Útból*), ez az önkéntes kis had hatékony tényezővé vált a háborgó tömeg forradalmi irányulásában.

A Sarló pozsonyi helyisége az öreg Scharitzer-házban, Lörincskapu 24. alatt, tágas volt, elért benn a nagyasztal (zöld terítőjével adós maradt a társaság, még per is lett belőle), s egy íróasztalról Bokros Birman Dezső Ady-maszkjá tekintett szét diadalmasan. A falon hol Gwerk Ödön geológiai hullámszús selmeci tájképe, hol Tallós-Prohászka István csallóközi sejtgyűlést vagy egy földnyűző parasztot ábrázoló, Chagallra emlékeztető képe illusztrálta a nagyasztal körül folyó viták anyagát, de volt úgy, hogy a falra került Prohinak egy képbe foglalt Marxa és Jézusa is, vagy éppenséggel a szocializmus eljövételére utaló bőségsokaras vacsora boldog kánaáni nyüzgése. Szemközt színes falíújság, Kovács Endre (ma történész) még verset is írt bele, francia képeslapkivágások, moszkvai fényképek mellett ifjúmunkás-szavalókórusok és parasztenére írt munkásdalok szövegei. Átutazott itt Radnóti Miklós is, soha azóta elő nem került verset hagyva maga után a falon.

Ez az ifjúsági rajzás együtt élt, együtt lélegzett a művészetekkel. Igaz, néprajzi grafikákkal kezdődött az érdeklődés, Nemesszeghy Jenő (ma Ausztráliában) fejfékat és kapuszobrokat, a később modern grafikussá emelkedett Csáder László templomi famennyezetek festett tábláinak másolatát hozta magával a vándorlások-ról (Móricz Zsigmond nyomában járt a tiszaháti Csetfalván), de még Lörincz Gyula is, később a nonfiguratív „színkonstrukció” meghirdetője — mert az 1931-es kongresszuson már ezzel lépett fel —, valahol a vándorló-kedettek a bulcsú csónak-orrú fejfék látomásával jelentkezett, középiskolás társunk, Ilku Pál (később magyar művelődésügyi miniszter) falujának sajátos jelképrendszerét örökítve meg. A már nyílt kommunista megnyilatkozású kongresszusnak volt különben gazdag néprajzi kiállítás is, megdicsérte a megnyitásban megjelenő Györfly István.

A Vörös Barátság munkásifjai a májusi nagy felvonuláson Reichental Ferencnek a Sarló helyiségében készülő agitációs plakátjait feszítették ki, antifasiszta és háborúellenes jelszavakkal. Emlékszem, panaszkodott munkája közben a művész: a sarlót és kalapácsot marokra lehet fogni, úgy mutat, de a népfrontba hívott szociáldemokraták három nyilat hogy a fenébe helyezze el természetesen úgy, hogy párhuzamban maradjanak, mikor a marokban keresztbe áll valamennyi. Az ökölbe szorított vörös kézfej agyagból kiégetve ugyancsak ott volt a teremben, Bokros Birman Dezső síremléknek szánta Nemeskossútra, a vértanúk hantjából emelkedett volna ki fenyegetően.

Volt ennek a Sarló-helyiségnek sötétkamrája is, ide barikádozta el magát és gyártotta híres szociofotó-sorozatát Szlovenszkóról és Ruszinszkóról Rosie Ney francia fényképművész, családi nevén és kedves barátnőnként Földi Rózi. Kassák *Munka-köre* egy pozsonyi látogatás alkalmából figyelt fel erre a művészi gyűjte-

ményre (ma a budavári munkásmozgalmi múzeum tulajdona), s vitte magával: a találó „szociofotó“ kifejezést. Különbön tőlünk szárnyalt fel és vált egyetemes munkásfolklórkincsé a „Főlszántatom, főlszántatom a kossúti főtűt...“ kezdetű dal is, eredetileg a kiomlott munkásvér apoteózisaként született meg a *Vörös Barát-ságban*.

Amikor Vass László, a Móricz-novellában szereplő rozsnyói fiakkeros fia, a Sarló Eötvös-kollégista követeként elvitte a hírt Kodály Zoltánnak, hogy Ady „Főlszállott a páva“-versét választottuk mozgalmi dalunknak, a művész elküldte Pozsonyba a dal saját feldolgozásának partitúráját.

Utóélet nélkül nem teljes az élet. Ha igaz az, hogy a Sarló ellesett valamit a dolgok logikájából, akkor folytatódnia is lehetett szerkezeti elmúlta után.

A népfront politikai bekövetkezésével egyidejűleg születik meg Érsekújvárt, majd Komáromban az a Tavaszai Parlament, melyre Romániában a Vásárhelyi Találkozó kezdeményezői is hivatkoznak 1937-ben, mint az ifjúság minden árnyalatának közös nemzetiségi munkát és hazafias helytállást valló együttesére. Majd a maga idején legnagyobb példányszámú antifasiszta magyar napilap, az ostravai *Magyar Nap* nem ismételi-e népi betájolódásával s Lőrincz Gyulák vezető részvételével a sarlós-hagyományt? Különbön aligha mondhatná hátsbjain Ferencz László feledékenyekkel és lemaradtakkal szemben: „A Sarló él!“ A kolozsvári *Korunk* egy emlékező Morvay-cikkben beszél ugyan félbemaradt falukutatásról, de megszűnéséig, 1940-ig, nem kevesebb mint 12 munkatársa menti a jövőbe egy sajátos sarlós-indulás tematikáját, köztük a cseh és szlovák nép felé hídát verő Szaltnai Rezső és Dobossy László, vagy a jogász Szabó Imre szigorú ítéletével, mely a nacionalizmust elválasztja az eljövendő közösségi tudat első fokának számító nemzeti tudattól, s ebben az értelemben élteni a „nemesebb vágású magyarkutató írók“-at.

Még a harmincas évek elején két éles kritika hangzott el a Sarló-csoport ultrás parasztkérdésbeli és Duna-konföderációs elképzeléseivel szemben, szabad vitát váltva ki pártkörökben. Közel fél század telt el azóta, s a földosztást kollektívávalással behelyettesítő sarlós-túlzás kritikája régen idejéműlt, még ha taktikailag hibás is volt annak idején. A szocializmus a második világháborút követően úgy szabaddította fel a paraszti milliókat, hogy Kelet-Európa agrár-egydolalásának megváltoztatásával új ipari életformába urbanizálta többségüket, s az egykori nagy néptartalék falu-maradéka is szövetkezeti életet él. Ami pedig a kossuthi vagy jászizta örökség továbbadását vagy az Ady-látta magyar—román—szláv bánat feloldását illeti, törvényeszerűen bennefoglaltatik mindez a függetlenségükben is közös szocializmust építő mai szomszédtságok baráti integrációjában.

Nem véletlen, hogy egy kassai szlovák napilap 1977-ben meginterjúvolva Nagyidai Ernőt, a Sarló utolsó elnökét, felfedezi mindazt, ami a most búcsúzó nemzedék örökségéből szlováknak is, magyarnak is közös, vagy hogy Sándor László a Kossuth és a Madách Könyvkiadó közös kiadványát készíti elő ilyen címen: *Ez volt a Sarló!* A harmincas évek második felében Magyarországon is fellépő népi pedagógia, tudományos érdeklődés, irodalom és művészet kibontakozásában — talán eltűzött következtetésekkel is — a csehszlovákiai generációs úttörés folytatását, a Sarló utóéletét látattja Gál István egy új tanulmányában. Ő maga az 1931-es pozsonyi kongresszus résztvevője volt, s a Bóka Lászlóval szerkesztett *Apollója* (1934—1939) a dolgok logikája felett lebegő humanista gond szöszölőja lett. A *Korunk* még szembeszállott ezzel a szellemtudományi rezgéssel innen és túl a vaskos politikán, mára azonban ez az örökség is belesimult napjaink szocialista humánumbába.

A Sarló-örökség idézésekor (újabb ötven év múlva nem a romániai *Forrás*-nemzedékről beszélnek majd így?), mely joggal egészíti ki akár a későbbi Márciusi Front, akár a Vásárhelyi Találkozó negyvenedik évfordulójának megemlékezéseit, egyszer már el kell jutnunk ezek távolabbra visszanyúló gyökereire. Király István-nak van igaza, amikor a mindezekben a mozgalmakban jelentkező „tágabb — népfrontos jellegű — baloldaliság“-nak a tövéből közös ösre, Ady Endrére hivatkozik. Az igaz Adyra, a forradalmárra, akiről jól tudjuk, hogy Hviezdoslavnak és Octavian Gogának is kedves. „Nem véletlenül voltak — írja Király István egy 1975-ös *Kritika*-számában — majd mind Ady-rajongók az első kommunisták. A leninizmus-sal való találkozásukat előkészítette, megkönnyítette mintegy Ady-szeretetük, a tőle is képviselt plebejus-népfrontos baloldaliság.“

A Horthy-korszak ellenforradalmi nyomásával és fertőzésével szemben valójában ez az Adv-utóélet volt a Sarló, s minden további hullám is Ady-reinkarnációként érvényesült.

Balogh Edgár